

В. Г. Панченко,
к. і. н., директор Агентства розвитку Дніпра

ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ЦІЛЕЙ

V. Panchenko,
PhD, The Director of Dnipro Development Agency

ECONOMIC INSTRUMENTS: A MEANS TO ACHIEVE FOREIGN POLICY GOALS

У статті стверджується, що економічна взаємозалежність держав світу призвела до виникнення можливості застосування економічних інструментів для досягнення зовнішньополітичних цілей. В залежності від способу впливу на інші держави економічні інструменти зовнішньої політики поділяються на інструменти примусового та стимулюючого типу. В статті економічні інструменти зовнішньої політики розглядаються з кількох точок зору: за ступенем їх ефективності, поширеності та джерелами впливу, на яких ті ґрунтуються. Один з найбільш перспективних напрямків аналізу полягає в тому, щоб зробити центром дослідження функціонал економічних інструментів зовнішньої політики чи спосіб впливу на політику іноземної держави.

It is argued in the article, that economic interdependence of countries has opened up the possibility of using economic instruments to achieve foreign policy goals. By way of influence, economic instruments can be classified by ones of forced type and ones of stimulating type. Economic instruments of foreign policy are analyzed in the article from several points of view: their effectiveness, their prevalence, and the sources of influence on which they are based. A most advanced direction of analysis will be one focused on the functionality of economic instruments of foreign policy or the way of their influence on the policy of a foreign state.

Ключові слова: економічна політика, економічні інструменти, економічна взаємозалежність, зовнішня політика примусового типу.

Key words: economic policy, economic instruments, economic interdependence, foreign policy of coercive type.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Вплив неекономічних факторів на зовнішньоекономічні зв'язки полягає не тільки у намаганні держав захистити свої політичні інтереси. Стратегічне лідерство, реалізоване державою у валютно-фінансовій сфері і зовнішній торгівлі, дозволяють їй не тільки збагачуватися, але і впливати на політику інших держав шляхом використання економічних інструментів зовнішньої політики. Наприклад, лідерство у світових фінансах дозволяє регулювати міжнародні фінансові потоки, "нагороджуючи" доступом до фінансових ресурсів одні держави і позбавляючи такого доступу інші. Глибока інтегрованість у світову торгівлю також дає державі деякий набір інструментів для використання у своїй зовнішній політиці і захисту своїх національних інтересів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

С. Близнюк провів всебічний аналіз проблем теоретичного забезпечення економічної політики сучасної держави у контексті її впливу на джерела формування капіталу. О. Борисенко висвітлив методичний підхід до класифікації методів державного регулювання зовніш-

ньоекономічної діяльності шляхом формування різних класифікаційних груп на основі регуляторних інструментів, запропонувавши підхід, найбільш близький до систематизації методів з точки зору системи прийняття рішень у державному управлінні зовнішньоекономічними процесами. Н. Лисецька обґрунтувала принципову структуру інституцій, які регулюють зовнішньоекономічну сферу як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються. Автор виявила національну специфіку регулювання митного тарифу та систему заходів непрямого протекціонізму, застосованого державами. Н. Свиридюк розглянув зміст і специфіку реалізації економічної політики держави в умовах міжнародної інтеграції, охарактеризував вплив глобалізації світової економіки на формування та реалізацію внутрішньоекономічних функцій держави.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Економічна взаємозалежність держав світу призвела до виникнення можливості застосування економічних інструментів для досягнення зовнішньополітичних цілей. Один з найбільш перспективних напрямків аналізу полягає в тому, щоб зробити центром дослідження функціонал економічних інструментів зовнішньої політики чи спосіб впливу на політику іноземної держави. Одна частина таких інструментів використовується в ролі "ба-

Таблиця 1. Інструменти зовнішньої політики

Інструменти зовнішньої політики	Характеристика
Інформаційні	Пропаганда, своєчасна і правильно представлена інформація.
«М'яка сила»	Привабливість соціально-економічної моделі, національна культура.
Дипломатичні	Переговори, угоди та союзи.
Силові	Погроза насилля, саме насилля.
Економічні	Товари, послуги та гроші.
Монетарні	Маніпулювання доступом на ринки

Джерело: [1, с. 78].

тога", в цьому випадку зовнішньополітичні цілі держави досягаються тиском або загрозою тиску на іншу державу економічними методами. Інша частина економічних інструментів зовнішньої політики використовується у вигляді "пряника", в цьому випадку іноземна держава стимулюється економічними методами до зміни своєї політики певним чином. Мета статті полягає у дослідженні потенціалу економічних інструментів державної політики для досягнення її зовнішньополітичних цілей.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сьогодні, незважаючи на те, що військова сила, як і раніше, залишається одним з найважливіших компонентів могутності держави, існує безліч обмежень на її застосування: сильну стримуючу роль відіграє ядерна зброя, по іншому до використання сили відноситься громадська думка. Разом з тим, природа держав не змінилася. Вони, як і раніше, домагаються впливу і багатства, але оскільки в наші дні військові методи більш не вважаються буденними і законними, держави все частіше вдаються до інших інструментів: економічних санкцій і ембарго, використання міжнародного кредитування в політичних цілях, стимулювання певної політичної поведінки партнерів шляхом надання або ненадання їм економічної допомоги. Класифікацію інструментів зовнішньої політики держави наведено у таблиці 1.

Економічні інструменти зовнішньої політики можна розглядати з кількох точок зору: за ступенем їх ефективності, поширеності та джерелами впливу, на яких ті ґрунтуються. В залежності від способу впливу на інші держави економічні інструменти зовнішньої політики можна поділити на інструменти примусового та стимулюючого типу. Економічні інструменти зовнішньої політики примусового типу застосовуються країнами у разі необхідності зміни політичного курсу іншої держави, який загрожує або може загрожувати у майбутньому національним інтересам та національній безпеці країни-ініціатора. Рисунок 1 ілюструє види таких економічних інструментів.

На початку XXI століття важливим економічним інструментом зовнішньої політики стало регулювання доступу іноземних компаній до внутрішніх фінансових ринків країн за критеріями політичних уподобань

держави. Найактивніше цю політику проводять США, хоча елементи подібних дій проглядаються також у зовнішній політиці Великобританії та деяких європейських країн. Зміст політики регулювання доступу до власних фінансових ринків полягає у підтримці або забороні дій іноземної компанії по залученню капіталу на даному ринку шляхом розміщення своїх цінних паперів. Мова може йти про перешкодження IPO, лістингу компанії на біржі, заборону на продаж на національному фінансовому ринку акцій, облігацій або фінансових деривативів компанії.

Механізм, який міг би відсікти "погані" компанії від національного фінансового ринку, в різних державах виглядає по різному. У США, наприклад, будь-яка компанія, яка залучає гроші американських інвесторів, згідно з вимогами регулятора, зобов'язана розкривати перед інвесторами повну інформацію про ризики, пов'язані з інвестиціями в її діяльність. У 1970—1980 роки поняття "матеріальні ризики", пов'язані з інвестиціями, було розширено і стало включати ризики, пов'язані з релігійними та екологічними факторами, а також з профспілками. Однак незабаром дане поняття почали трактувати ще ширше: в нього був включений політичний ризик санкцій з боку американського уряду в результаті політично неправомірної поведінки компаній. Механізм побудований на наступній логіці: якщо іноземна компанія діє врозріз з національними інтересами США, вона може піддатися покаранню з боку американського уряду, а це, в свою чергу, спричинить втрату грошей американськими інвесторами, які вклали інвестиції в цю компанію. Отже, інвестори повинні бути попереджені про можливі ризики (розкриття інформації компанією), а компанія повинна нести відповідальність за ту інформацію, яку публікує або приховує.

Рис. 1. Види економічних інструментів зовнішньої політики примусового типу

Джерело: укладено автором.

Ще один механізм, що регулює доступ іноземних компаній на американський фінансовий ринок, був створений у 2004 р. у вигляді Office глобальних ризиків безпеки (Office of Global Security Risk) у рамках Комісії з цінних паперів. Цей Офіс визначає список іноземних компаній, чия діяльність підвищує "глобальні ризики безпеки" і, тим самим, збільшує матеріальні ризики інвесторів. Компанії, зареєстровані на американських біржах, зобов'язані повідомляти інвесторам, чи працюють вони в країнах, які включені Держдепартаментом США до списку країн, що підтримують міжнародний тероризм [2]. Формально дана вимога пояснюється загрозою репутації та вартості акцій компанії, яку створює її робота в країнах з підвищеним ризиком.

Ще одним важливим економічним інструментом зовнішньої політики є регулювання доступу державних інвестиційних фондів до власного ринку капіталів. У другій половині 2000-х років, завдяки стрімкому зростанню цін на енергоносії та продовженню зростання економік КНР та інших країн Азії, багато держав сформували державні інвестиційні фонди, або суверенні фонди (Sovereign Wealth Funds). Мета формування подібних фондів полягає як в стерилізації надлишкової грошової маси, яку не може поглинути економіка цих країн, так і забезпечення матеріальної бази для зростання добробуту населення. На березень 2017 р. під управлінням суверенних фондів перебувало понад 7 трлн дол. США. Найбільшими з них були норвезький Government Pension Fund (з капіталом в 922,11 млрд дол. США), Abu Dhabi Investment Authority (під управлінням якого перебуває 828 млрд дол. США) і китайський China Investment Corporation (з капіталом в 813,8 млрд дол. США) [3].

Перші суверенні фонди з'явилися в нафтовидобувних країнах Перської затоки в 1960-х роках і в перші десятиліття вкладали свої кошти в основному в американські державні цінні папери та американські банки в якості депозитів. Пізніше, в 1970—1990 рр., на ринок стали виходити інвестиційні фонди зі Східної Азії, і суверенні фонди розширили сферу своїх інтересів на покупку пакетів акцій провідних компаній світу. В кінці 2007 р. через іпотечну кризу, що вибухнула в США, багато американських та європейських банків потрапили в скрутне становище, поставши перед необхідністю списувати величезні суми на "погані" борги. Управляючі суверенних фондів усього світу побачили в цьому гарну можливість інвестування вільних коштів своїх фондів і почали активно скуповувати пакети акцій найбільших банків.

Уряди західних країн почали проявляти заклопотаність впливом фінансової агресії іноземних державних фондів на безпеку своїх держав і ступенем впливу іноземних держав на економіку своїх країн, який стане результатом подібних угод. Особливе занепокоєння у західних політиків викликала природа інвестиційних фондів: на відміну від приватних інвесторів, суверенні фонди контролюються іноземними державами і, отже, можуть бути провідниками політики іноземних держав [4].

Першими на ситуацію, що склалася, відреагувало керівництво Австралії. Частина іноземного капіталу в ключових галузях австралійської економіки вже досить велика, сингапурські фонди вклали близько 20 млрд дол.

США в електроенергетику і зв'язок, китайські фонди активно скуповують акції найбільших австралійських банків National Australia Bank, Australia and New Zealand Banking Group and Commonwealth Bank of Australia. У якості практичних кроків із забезпечення національних інтересів Австралії при інвестуванні з боку іноземних суверенних фондів міністр фінансів В. Свон ще в лютому 2008 р. сформулював шість умов, які повинні виконуватися іноземними інвесторами, а саме:

- 1) забезпечення незалежності інвестиційного фонду від національного уряду своєї країни, включаючи питання управління і фінансування;
- 2) дотримання високих стандартів корпоративного управління;
- 3) дотримання правил конкуренції, тобто заборона на монополізацію секторів ринку;
- 4) відсутність впливу на податкові збори австралійського уряду;
- 5) відсутність протиріччя інтересам національної безпеки Австралії;
- 6) сприяння розвитку економіки країни [5].

Рада директорів МВФ наприкінці березня 2008 р. також розглянула доповідь про перспективи діяльності суверенних фондів, яка повинна була стати початком великого політичного процесу в ЄС і США щодо врегулювання діяльності подібних фондів. Після розгляду доповіді на конференції Організації економічного співробітництва та розвитку, ОЕСР сформулювала рекомендації держструктурами членів ОЕСР, МВФ і ЄС для політичних переговорів з країнами-власниками суверенних фондів. США не стали чекати результатів довгих переговорів в рамках ОЕСР і підписали з керуючими фондами з ОАЕ та Сінгапуру політичну угоду: фонди погоджуються на розкриття інформації за зразком інвестиційних фондів США і декларують відсутність "геополітичних цілей". США поширили на суверенні фонди правила розкриття інформації, прийняті для приватних інвестиційних фондів. Ці правила набагато жорсткіші, ніж рекомендовані ОЕСР [6].

Найбільш вживаним економічним інструментом зовнішньої політики обмежувального типу є економічні санкції. Найбільш поширеною формою санкцій є обмеження на міжнародну торгівлю. Слід зазначити, що на відміну від іншого інструменту зовнішньої політики — війни, для якої були розроблені формальні правила, що включають поняття комбатантів і нейтральних сторін, для економічних санкцій міжнародно визнаних правил не існує.

Розглядаючи економічні інструменти зовнішньої політики стимулюючого типу, слід зауважити, що вони нерідко використовуються в ансамблі з економічними інструментами зовнішньої політики примусового типу. Загалом їх можна охарактеризувати як спосіб направлення капіталу в країни для вирішення певних зовнішньополітичних завдань. Капітал, що спрямовується в зарубіжні країни, може приймати кілька основних форм: прямі іноземні інвестиції (ПІІ), приватне кредитування, надання державних кредитів і закордонна допомога.

У період до кінця 1950-х років фінансові потоки в країни, що розвиваються, були досить скромними і приймали форму або прямих інвестицій, або позик міжнародних фінансових інститутів. Використання дер-

жавних фінансів дозволило розчистити ринок після численних дефолтів шляхом державної скупки "поганих" боргів і списання основного боргу для найбільш фінансово слабких держав-боржників. На початку 1960-х років ринок міжнародного кредитування в цілому відновився, країни, що розвиваються, знову стали його учасниками. З цього часу провідні держави почали використовувати регулювання потоків капіталу за кордон в якості політичного інструменту. Класифікацію економічних інструментів зовнішньої політики стимулюючого типу наведено на рисунку 2.

ПІІ є потужним інструментом впливу на економіку і політику зарубіжних країн і, відповідно, можуть приймати форми приватних чи державних інвестицій. Сьогодні основна форма ПІІ — приватні інвестиції, проте вони також контролюються політичним керівництвом країни інвестора і відіграють свою роль у проведенні зовнішньополітичного курсу стосовно тієї чи іншої країни. Використання закордонних приватних інвестицій компаній своєї країни в інтересах державної політики ґрунтується на декількох політико-економічних механізмах, що обумовлюють взаємозв'язок присутності іноземного капіталу та змін політики приймаючої держави.

Найстаріша з використовуваних моделей отримала назву "модель Троянського коня" і розглядає ПІІ як основний інструмент розширення впливу економічно розвинених країн. Відповідно до цього підходу високий рівень зарубіжних інвестицій створює "інфраструктуру залежності" [7], через що приймаюча інвестиції держава втрачає здатність до незалежних політичних дій. Причинами ослаблення політичного суверенітету держави стають кілька факторів. По-перше, іноземці захоплюють командні висоти економіки і з цього моменту основні економічні та політичні рішення з важливих для даної країни питань приймаються вже за кордоном. По-друге, економічний розвиток країни і добробут її громадян починає все більшою мірою залежати від поведінки іноземних компаній, їхніх інвестицій та соціальної політики [8]. За таких обставин уряд приймаючої капітал країни змушений все уважніше прислухатися до політичних пріоритетів іноземних компаній та їх урядів. По-третє, широка іноземна присутність в економіці призводить до формування еліти, орієнтованої на іноземні держави і компанії. Така еліта асоціює себе, скоріше, з іноземними корпораціями і проводить політику, що відповідає іноземним інтересам. Описана модель розроблялася в період популярності неомарксизму та теорії капіталістичного центру і периферії, але зберігає свою практичну цінність і сьогодні.

Разом з тим, накопичений досвід взаємодії іноземних компаній з приймаючими державами демонструє, що досить часто їх взаємини виходять за межі залежності місцевих урядів від іноземних інвесторів і приймають інші, більш складні форми. Так, все більше аналітиків схильні вважати, що сучасний механізм впливу іноземних інвестицій на уряди приймаючих капітал країн лежить, як правило, глибше і полягає в створенні цілої мережі економічних зв'язків і взаємозалежностей між країнами, що приймають інвестиції, і країнами базування компаній [9].

Рис. 2. Економічні інструменти зовнішньої політики стимулюючого типу

Інший механізм використання ПІІ в політичних цілях полягає у стимулюванні економічного зростання в ключових для країни кредиторських державах і у відсутності підтримки економічного зростання в країнах, чия політика не влаштовує країну інвестора. Такий механізм ґрунтується на великій кількості економічних досліджень, що доводять позитивний вплив ПІІ на економічний розвиток у країнах реципієнтах. Проведені економістами дослідження також дозволяють політикам заздалегідь оцінити ступінь позитивного впливу ПІІ на економіку тієї чи іншої країни в залежності від декількох принципових факторів.

Нарешті, третя модель впливу ПІІ на поведінку зарубіжних держав розглядає їх вплив на стійкість авторитарних режимів у країнах, що розвиваються. У разі інвестицій у державний сектор економіки, контрольований місцевим урядом, зарубіжні інвестиції лише підсилюють існуючий політичний режим, бо розширюють його базу отримання доходів. У разі направлення інвестицій у приватний сектор, чи не контрольований урядом безпосередньо, вони відіграють двояку роль. З одного боку, інвестиції розширюють податкову базу уряду, з іншого — перерозподіляють економічний вплив і, отже, політичну владу в країні на користь тих груп населення та еліти, які пов'язані з цими інвестиціями [10]. Ідея підібного впливу полягає в створенні усередині економіки і суспільства зарубіжної держави вільних анклавів, які з плином часу будуть рости і змінювати місцевий політичний режим в напрямку демократії, поваги прав людини всередині країни і норм міжнародного права в зовнішній політиці.

Один з механізмів контролю спрямованості та обсягів прямих інвестицій за кордон полягає у наступному: уряд держави донора може заборонити своїм компаніям інвестувати в ту чи іншу країну (наприклад, в рамках економічних санкцій). Одна з форм такої заборони, використовувана в американській практиці, — вне-

сення тієї чи іншої країни до списку держав, що підтримують тероризм (подібні дії знаходяться в рамках повноважень Державного секретаря, делегованих йому Президентом США). Уряд може заборонити інвестувати в якусь країну навіть іноземним компаніям, пригрозивши позбавити їх доступу до американського ринку.

Інший механізм контролю уряду за напрямом і обсягом приватних інвестицій своїх компаній за кордон — офіційне або неофіційне стимулювання інвестицій в ту чи іншу країну. Офіційний спосіб — надання державної підтримки інвестицій в якусь країну шляхом, наприклад, надання державних гарантій через експортно-імпорتنний банк або інші системи підтримки. Неофіційно потік інвестицій регулюється шляхом консультацій представників політичного керівництва країни з керівництвом компаній — потенційних інвесторів. Держава може підтримати проведення тих чи інших інвестиційних форумів, політики можуть висловитися на користь тих чи інших проєктів.

Експорт капіталу в зарубіжні країни приймає форми не тільки інвестицій, але і кредитів, причому кредити видаються не тільки закордонним компаніям, а й державам. Саме цей аспект міжнародного кредитування — кредитування зарубіжних держав — є політизованим і використовується як метод зовнішньої політики, тому що подібні кредити надаються відповідно до зовнішньополітичних пріоритетів держави кредитора.

Кредитування зарубіжних урядів має дві суттєві особливості. По-перше, надання кредиту зарубіжному уряду завжди є політичним рішенням уряду країни кредитора, навіть якщо технічно кредит надається приватною фінансовою установою. По-друге, існує проблема виплати кредиту. Держави, на відміну від приватних компаній, не можуть збанкрутувати. Одна з причин, чому цього не може статися, — теоретична можливість держави розплатитися за кредит своєю власністю (територією, корисними копалинами, озерами, горами і т.д.). У юридичному плані це означає, що теоретично держава завжди залишається платоспроможною. Інша причина полягає в тому, що, незважаючи на тяжке фінансово-економічне становище, держава-боржник зберігає свій політичний суверенітет, і змусити її заплатити юридично неможливо. Держава може оголосити мораторій на платежі за зовнішнім боргом, може навіть оголосити дефолт. Аргумент, згідно з яким держава повинна платити за кредитами з метою зберегти довіру інвесторів, щоб не бути позбавленою доступу до міжнародного кредитного ринку, також ненадійний. Дослідження цього питання показали, що "погана" кредитна історія держави не є непереборною перешкодою для її майбутніх запозичень [11]. Держави, що оголошували дефолт, страждають від перебоїв в міжнародній торгівлі і оголошених проти них санкцій. Крім того, досить часто дефолт супроводжується внутрішньою політичною кризою, але незворотних критичних наслідків для держави не настає. Ці особливості кредитування зарубіжної держави створюють істотний політичний елемент у прийнятті рішень про таке кредитування. Політичне втручання в питання кредитування зарубіжних урядів приймає різні форми і виробляється в різних контекстах.

Іншою формою є кредитування в цілях вирішення істотних проблем національної та світової економіки. За приклад може слугувати політика американської

адміністрації в 1970-х роках зі стимулювання кредитування американськими банками слаборозвинених країн. Адміністрація Дж. Форда рекомендувала своїм банкам використовувати вільні кошти для кредитування урядів слаборозвинених країн. Така політика допомогла американським банкам зберегти і зміцнити свої позиції на світовому фінансовому ринку, а адміністрація США отримала додаткові важелі впливу на велику кількість держав третього світу.

Наступною формою кредитування як інструменту зовнішньої політики є участь держави в процесі повернення (або списання) кредитів. Одна з таких кампаній проводилася в кінці 1980-х років, коли з'ясувалося, що багато слаборозвинених держав нездатні виплатити (а іноді і обслуговувати) отримані ними в 1970-ті роки американські кредити. У 1989 р. міністр фінансів США Т. Бредлі виступив з планом вирішення цієї проблеми. Суть плану полягала в передачі (продажу) "поганих" приватних кредитів міжнародним фінансовим інститутам (Світовому банку і МВФ), в результаті чого основні фінансові втрати переносилися з приватних американських банків на платників податків країн — учасниць МВФ [12]. Інша відома кампанія зі списання боргів найбільш бідних країн — програма, яка здійснюється в рамках "Великої вісімки". У 1996 р. Світовий банк і МВФ виступили з Борговою ініціативою для бідних країн, які знаходяться в серйозних боргах (Debt Initiative for Heavily Indebted Poor Countries — HIPC Initiative). У рамках цієї ініціативи передбачалося списати найбільш бідним країнам борги на суму 56 млрд доларів.

При розгляді питань про списання боргів країн, що розвиваються, США застосовують певні політичні принципи. По-перше, США виділяють дві групи країн: найбільш бідні країни, обтяжені боргами (HIPC Countries), які можуть розраховувати на списання боргів, та інші фінансово більш заможні країни, яким пропонується борги виплачувати. По-друге, США на практиці застосовують концепцію "брудних" боргів (odious debt). До даної категорії американці відносять такі борги урядів країн, що розвиваються, які одночасно були зроблені без публічного обговорення та згоди народу тієї чи іншої країни та не могли сприяти підвищенню добробуту або розвитку країни. Зважаючи на високу заполітизованість питань кредитування зарубіжних держав, а також особливостей кредитування суверенів, які часто припускають реструктуризацію або списання боргів, питання кредитування слід розглядати в єдиному комплексі з питаннями надання закордонної допомоги.

Крім надання кредитів, формою іноземної допомоги може виступати допомога при валютно-фінансових кризах. Великі міжнародні валютно-фінансові кризи створюють загрози інтересам національної безпеки США та інших економічно розвинених країн через два механізми — економічний і політичний. Економічний механізм полягає в тому, що в результаті фінансово-економічної кризи, на зразок азійської кризи 1998 р., порушується нормальне функціонування світової фінансової системи і глобальної торгівлі, що завдає шкоди економічним інтересам США, а також створюється загроза безпеки і збереження американських інвестицій за кордоном. Політичний вплив валютно-фінансової кризи на національну безпеку США проявляється у зрос-

танні антиамериканізму, посиленні політичної нестабільності у важливих для США країнах, зміні в них урядів, зниженні витрат на оборону і безпеку в країнах союзників США, зростанні транскордонної злочинності, відновленні регіональних конфліктів і посиленні радикальних політичних рухів.

Вивести країну з валютної кризи надзвичайно складно і дорого, для цього потрібні великі джерела фінансування, які можуть розташовуватися як поза країною (іноземна фінансова допомога), так і всередині (доходи від експорту, зниження видаткової частини бюджету, продаж власності). Набагато дешевше і ефективніше спробувати запобігти валютно-фінансовим кризам (на практиці, по суті, за кошти країн, що перебувають у скруті). Саме ця діяльність лежить в основі роботи МВФ. Центральною лінією політики Сполучених Штатів є запобігання валютно-фінансовим кризам в ключових для них країнах шляхом моніторингу стану їх економік Міжнародним валютним фондом. Якщо запобігти валютно-фінансовій кризі не вдалося, політичне керівництво домінуючих держав вирішує питання про необхідність надання тій чи іншій країні двосторонньої або міжнародної фінансової допомоги. Уряд США часто керується політичними міркуваннями і може наполягати на наданні фінансової допомоги стратегічно важливій для них державі, навіть якщо економічна раціональність такого кроку сумнівна [13].

Ще одним економічним інструментом зовнішньої політики є стимулювання міжнародної торгівлі. Стимулювання експорту та імпорту, розвиток міжнародної торгівлі в цілому спрямовані на полегшення своїм товарам доступу на зарубіжні ринки і на відкриття свого ринку зарубіжним товарам. Таким чином, рішення відкрити свій ринок на взаємній основі, ліквідувати перешкоди для зростання міжнародної торгівлі повинні забезпечити зростання добробуту і ВВП в цілому. Разом з тим розширення торгівлі має і важливі політичні наслідки. Наприклад, ЄС — один з найбільших ринків світу і, відповідно, відкриття доступу до цього ринку — благо для економік і народів зарубіжних країн, причому чим більшим буде доступ, тим більше від цього виграють закордонні держави. Отже, у великої держави (з великим внутрішнім ринком) з'являється потужний важіль впливу на зарубіжні держави у вигляді ступеня їх доступу до свого ринку.

Основним політичним інструментом, що регулює такий доступ, є угоди про вільну торгівлю. З їх допомогою держава: "винагороджує" політично близькі держави і своїх союзників; використовує перспективу укладення такої угоди для впливу на політичний курс зарубіжних держав; використовує загрозу виходу з угоди про вільну торгівлю для коригування курсу держав, з якими така угода вже була укладена. Укладення угод про торгівлю (і переговори по них) створює поле для діалогу, різноманітні контакти і доступ до впливових у закордонній державі особам, що може використовуватися для просування самих різних пріоритетів.

Найбільш дієвим інструментом досягнення зовнішньополітичних пріоритетів за допомогою торгівлі є не об'єднання відкрити свій ринок для зарубіжних товарів (надати статус найбільшого сприяння в торгівлі), а загроза скасувати цей статус і тим самим закрити свій ринок. У

певному сенсі ці дві протилежні дії є одночасно і політичною "пряником", і політикою "батога". "Пряник" — це об'єднання відкрити свій ринок для зарубіжної торгівлі і тим самим сприяти процвітанню зарубіжної держави. "Батіг" — це загроза підірвати таке процвітання. Як правило, батіг у короткостроковому плані виявляється набагато більш дієвим інструментом, але його можна застосувати, тільки якщо угода про вільну торгівлю із зарубіжною державою вже є, і закордонні партнери вже оцінили переваги володіння доступом на даний ринок. З цієї причини для укладення угоди про торгівлю з зарубіжною державою часто не вимагаються якісь особливі причини: стратегічним завданням в даному випадку нерідко є просто мати таку угоду, з тим щоб її можна було використувати в політичному торзі в майбутньому.

Ще одним економічним інструментом стимулюючого типу є допомога розвитку (Official International Assistance). Це політика західних держав, здійснювана каналами міжнародних організацій і на двосторонній основі, в цілях сприяти економічному та соціальному розвитку країн третього світу, використовуючи західну соціально-економічну та політичну моделі. Допомога розвитку надається країнам третього світу в різних формах, але концептуально програми розвитку, що фінансуються західними державами, засновані на пріоритетах, сформульовані теорією розвитку. Сьогодні такі пріоритети включають забезпечення верховенства закону, стимулювання демократичного розвитку суспільства, створення приватного сектора, забезпечення базових потреб населення. Теорія розвитку виходить із визнання західних суспільств вищою формою розвитку. Напрямок руху до західних зразків формулювався різними авторами по-різному: як рух від статусу до контракту (Г. Мейн); як перехід від традиційних владних форм до раціональної бюрократії (М. Вебер); як прогрес від механічної до органічної солідарності (Е. Дюркгейм). Всі сучасні програми економічної допомоги в тій чи іншій мірі націлені на вирішення політичних завдань: завдань поширення демократії, покращення системи управління, розвитку громадянського суспільства, боротьби з корупцією та інше. У цьому плані характерною є діяльність створеної в 2004 р. американської державної корпорації Millennium Challenge Corporation (МСС).

ЄС також користується подібними економічними методами в рамках концепції європеїзації (Europeization, Political Conditionality). Виступаючи найбільшим міжнародним донором, ЄС використовує свою допомогу розвитку для стимулювання соціальних і політичних змін в країнах, що розвиваються, у відповідності зі своїм світоглядом, а також для вирішення конкретних зовнішньополітичних завдань: запобігання конфліктів, встановлення діалогу між конфліктуєчими сторонами, поширення практики демократичного управління і зміцнення законності. "Політика в галузі міжнародної торгівлі та розвитку може слугувати потужним інструментом для просування реформ. Світ, який пропонує справедливість і можливості кожному, буде більш безпечним для Європейського Союзу та його громадян" [14].

ВИСНОВКИ

Потенціалу економічних важелів зовнішньої політики для здійснення впливу на політику іноземної держа-

ви складно переоцінити, адже маніпулювання інструментарієм як примусового, так і стимулюючого типу, дозволяє віднайти оптимальну комбінацію останніх задля досягнення поставлених цілей і відстоювання державою її економічних інтересів. Одна частина таких інструментів використовується в ролі "батога", в цьому випадку зовнішньополітичні цілі держави досягаються тиском або загрозою тиску на іншу державу економічними методами. Інша частина економічних інструментів зовнішньої політики використовується у вигляді "пряника", в цьому випадку іноземна держава стимулюється економічними методами до зміни своєї політики певним чином.

Література:

1. Пуригіна О.Г. Міжнародні економічні конфлікти: навч. посібник / О.Г. Пуригіна. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 280 с.
2. Department of State's Terrorism Sponsors List [Electronic resource]. — Mode of access: www.state.gov
3. Sovereign Wealth Fund Institute [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/>
4. Maidment P. Wealth of Bad Thinking on Sovereign Funds [Electronic resource] / P. Maidment // Forbes. — Mode of access: http://www.forbes.com/2008/02/08/sovereign-wealth-funds-oped-cx_pm_0208notn.html
5. Regulating foreign direct investment in Australia [Electronic resource] // Financial Services Institute of Australia. — Mode of access: <http://www.finsia.com/docs/default-source/Foreign-Direct-Investment/regulating-foreign-direct-investment-in-australia.pdf?sfvrsn=0>
6. OECD Guidance on Sovereign Wealth Funds [Electronic resource] // OECD. — Mode of access: <http://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/oecdguidanceonsovereignwealthfunds.htm>
7. Bodenhimer S. Dependency and Imperialism: The Roots of Latin American Underdevelopment [Electronic resource] / S. Bodenhimer // Politics & Society. — 1971. — Mode of access: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/003232927100100303>
8. Cardoso F.H. Dependency and Development in Latin America / F. H. Cardoso, E. Faletto. — Berkeley: University of California Press, 1979. — P. 162—163.
9. Keohane R.O. Power and Interdependence / R.O. Keohane, J.S. Nye. — N.Y.: Harper Collins Publ., Inc., 1989. — 315 p.
10. Shiffman G.M. Economic Instruments of Security Policy: Influencing the Choices of Leaders / G.M. Shiffman, J.J. Jochum. — N.Y.: Palgrave Macmillan US, 2011. — 228 pp.
11. Bulow J. Cleaning up Third World Debt without Getting Taken to the Cleaners / J. Bulow, K. Rogoff // Cato Journal. — 2006. — Vol. 26 (2). — P. 337—341.
12. Tammen M.S. The Precarious Nature of Sovereign Lending: Implications for the Bredley Plan / M.S. Tammen // Cato Journal. — 1990. — Vol. 10 (1). — P. 239—263.
13. Furman J. Economic Crisis: Evidence and Insights from East Asia / J. Furman, J.E. Stiglitz // Brookings Papers on Economic Activity. — 1998. — Vol. 29. — P. 1—136.
14. A Secure Europe in a Better World [Electronic resource] // European Security Strategy. — 2003. — Mode of access: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>
15. Исаченко Т.М. Торговая политика Европейского Союза / Т.М. Исаченко. — М.: Издательский дом НИУ ВШЭ, 2010. — 287 с.

References:

1. Puryhina, O.H. (2008), Mizhnarodni ekonomichni konflikty [International economic conflicts], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
2. The official site of Department of State's Terrorism Sponsors List (2017), available at: www.state.gov (Accessed 24 July 2017).
3. The official site of Sovereign Wealth Fund Institute (2017), available at: <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/> (Accessed 24 July 2017).
4. Maidment, P. (2008) "Wealth of Bad Thinking on Sovereign Funds", Forbes, [Online], available at: http://www.forbes.com/2008/02/08/sovereign-wealth-funds-oped-cx_pm_0208notn.html (Accessed 24 July 2017).
5. The official site of Financial Services Institute of Australia (2014), "Regulating foreign direct investment in Australia", available at: <http://www.finsia.com/docs/default-source/Foreign-Direct-Investment/regulating-foreign-direct-investment-in-australia.pdf?sfvrsn=0> (Accessed 25 July 2017).
6. The official site of OECD (2008), "OECD Guidance on Sovereign Wealth Funds", available at: <http://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/oecdguidanceonsovereignwealthfunds.htm> (Accessed 25 July 2017).
7. Bodenhimer, S. (1971), "Dependency and Imperialism: The Roots of Latin American Underdevelopment", Politics & Society, [Online], available at: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/003232927100100303> (Accessed 27 July 2017).
8. Cardoso, F.H. and Faletto, E. (1979), Dependency and Development in Latin America, University of California Press, Berkeley, US.
9. Keohane, R.O. and Nye, J.S. (1989), Power and Interdependence, Harper Collins Publ. Inc., N.Y., US.
10. Shiffman, G.M. and Jochum, J.J. (2011), Economic Instruments of Security Policy: Influencing the Choices of Leaders, Palgrave Macmillan US, N.Y., US.
11. Bulow, J. and Rogoff, K. (2006), "Cleaning up Third World Debt without Getting Taken to the Cleaners", Cato Journal, vol. 26 (2), pp. 337—341.
12. Tammen, M.S. (1990), "The Precarious Nature of Sovereign Lending: Implications for the Bredley Plan", Cato Journal, vol. 10 (1), pp. 239—263.
13. Furman, J. and Stiglitz, J.E. (1998), "Economic Crisis: Evidence and Insights from East Asia", Brookings Papers on Economic Activity, vol. 29, pp. 1—136.
14. The official site of European Security Strategy (2003), "A Secure Europe in a Better World", available at: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> (Accessed 28 July 2017).
15. Isachenko, T.M. (2010), Torgovaja politika Evropejskogo Sojuza [Trade Policy of the European Union], Izdatel'skij dom NIU VShJe, Moskva, Rossiya.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2017 р.